

Проф. др Слободан ВУКИЋЕВИЋ

АКТУЕЛНОСТ РЕЛАЦИЈЕ СВОЈИНА – ВЛАСНИШТВО У ПРОЦЕСУ ТРАНСФОРМАЦИЈЕ У ЦРНОЈ ГОРИ

1. ТЕОРИЈСКО ПОЛАЗИШТЕ

Постсоцијалистичке земље имају велики проблем како да прекину континуитет „антибирокупске револуције” која има све одлике политичке, а не темељне друштвене промјене.

Ове земље инаугуришу као основни циљ трансформацију која представља темељну друштвену промјену еволутивног карактера, потврђивану властитим искуством. Међутим, циљ никако да заузме своје право мјесто. Постсоцијализам непрестано карактерише стање инверзије средства и циља, средство непрестано заузима мјесто циља.

Најозбиљнији проблем, са хаотичним посљедицама, испољава се у вези са промјеном социјалистичке својине. Основни узрок је, по мом схватању, у томе што постсоцијализам као Нови почетак ово питање не поставља на Принципу природне аутономије друштва (тоталитета друштва) и аутономије човјека (тоталитета човјека) и на тој основи релативне аутономности и разликама својине и власништва.

Својина траје као израз човјекове природе и природе његове заједнице, а институционализује се на нивоу сваке заједнице као друштвени однос посједовања, присвајања, располагања и размјене, односно задовољавања потреба материјалне и духовне природе.

Власништво представља чисту властитост, остварену властитост на бази институционализоване својинске основе, али и ван ње, и као такво посједовање, присвајање, располагање и размјену предмета власништва конкретних субјеката (индивидуалних и колек-

тивних), продукујући социјалну диференцијацију између појединаца, слојева, група у заједници и између заједница (Лековић 1995, Шошкић 1995, Вукићевић 1985, 1990, 1998, 2003).

2. Операционализација појмовне и категоријалне аутономије својине и власништва

СВОЈИНА

1. Човјек као генеричко биће, јесте својинско биће.

2. Појам човјека као својинског бића шири је од појма човјека као власничког бића

3. Човјек упоредо са повијесним конституисањем своје заједнице постаје својинско биће и само у том случају може стварати власништво.

4. Заједница се јавља као субјект својине улогом конституента друштвеног односа присвајања, посједовања, расподјеле и размјене потреба материјалне и духовне природе

5. Генеза својине показује да је њено редуковање на власништво, или, поистовјећивање својине и власништва неоправдано.

6. Екстрахирањем власништва из својине, истински садржаји својине се не губе, она остаје посебна друштвена категорија са фундаменталним елементима од-

ВЛАСНИШТВО

1. Човјек само као својинско биће може постати власник.

2. Појам човјека као власника ужи је од појма човјека као својинског бића.

3. Човјек само као својинско биће може стварати власништво.

4. Заједница се јавља и као субјект власништва у односу на општа добра (природана богатства, воде, и др.), у виду државног власништва и других институција и организација.

5. Генеза власништва показује да се оно екстрахира из својине као посебна друштвена категорија.

6. Екстрахирањем власништва из својине, власништво преузима само неке функције својине у смислу њихове конкретизације при чему има специфичне посљедице за

ређења генеричке суштине човјека и његове заједнице.

7. Екстрахирањем власништва из својине разрешава се унутрашња супротност својине, напетост између тоталитета заједнице и тоталитета појединца, при чему се не губи ни својина ни власништво.

8. Својина је израз човјекове перманентне удружености, његовог друштвеног бића и бића његове заједнице.

9. Човјекова „онтолошка сигурност”, развој човјека и друштва, појам човјека и појам друштва сјеловито се могу разумијевати једино у својинској категоријалној одређености.

10. Својина траје као израз човјекове природе и природе његове заједнице, а институционализује се на нивоу сваке заједнице као друштвени однос посједовања, присвајања, располагања и размјене, односно задовољавања потреба материјалне и духовне природе.

11. Својина има карактер потенцијалности у односу на субјекте.

12. У својинском односу појединац или колектив су потенцијални субјекти власништва.

појединца и заједницу у односу на својину, између осталог, јавља се колектив као сурогат заједнице.

7. Екстрахирањем власништва из својине разрешава се унутрашња напетост својине, али не на начин да се власништво јавља као сурогат својине који ће у потпуности замијенити својину.

8. Власништво је израз човјекове перманентне индивидуалности, аутономности, аутохтоности.

9. Власништво је комплементарна категорија својини која има своју аутономију и значај за конкретно испољавање и задовољавање човјевих потреба материјалне и духовне природе и развој друштва.

10. Власништво представља чисту властитост, и као такво, власт конкретних субјеката у посједовању, присвајању, располагању и размјени над предметима власништва продукуюћи социјалну диференцијацију између појединца, слојева и група у заједници и између заједница.

11. Власништво је увијек актуелни друштвени однос и стање.

12. Појединац или колектив у власничком односу су актуални субјекти власништва.

13. На основу својинског односа настају разни субјекти власништва, али сви потенцијални субјекти својине не постају актуални субјекти власништва.

14. Предмети својине нијесу сви могући предмети власништва.

15. Посљедице својине су различите за појединца и заједницу у односу на власништво.

16. Својинска позиција појединца у друштву је различита од његове власничке позиције.

17. Релативна аутономност својине и њена постојаност почива на самој природи човјека и његове заједнице.

18. Својина је апстрактна форма генеричке суштине човјека и друштва која се у неумитном споју логоса и историје конституише-институционализује у специфичан друштвени однос одређеног друштва-државе.

19. Својина: институционализован друштвени однос присвајања, коришћење, располагања, расподеле, размјене.

20. Својинска одређеност се испољава у друштвеној предметности институционализованог својинског односа.

13. На основу својинског односа само неки потенцијални субјекти постају актуални субјекти власништва.

14. Само неки предмети својине постају предмети власништва.

15. Посљедице власништва су различите за појединца и заједницу у односу на својину.

16. Власничка позиција појединца у друштву је различита од његове својинске позиције.

17. Релативна аутономност власништва и његова постојаност почива на самој природи човјека и његове заједнице.

18. Власништво се конкретизује као друштвени однос присвајања, располагања и размјене индивидуалних и колективних субјекта добара материјалне и духовне природе.

19. Власништво: актуелни друштвени однос у вези са присвојеним добрима у складу, и мимо, институционализованог односа.

20. Власничка одређеност се испољава у „чистој властитости” (разним облицима) конкретног индивидуума или колектива.

21. Својина ограничена институционализованим друштвеним односом присвајања, располагања, коришћења и размјене.

22. Динамика институционализованог својинског односа садржена је и у релативној аутономности власништва у односу на својину.

23. Претварањем у власништво претпоставки својине (природе, непроизведених елемената, заједнице и њених институција – државе и државних органа) неминовно доводимо у питање њихову изворну природу.

24. Релативна аутономност својине у односу на власништво извор је динамизма друштва И креативности човјека.

25. На релативној аутономности и разлици својине и власништва развијали су се и једно и друго, својина И власништво.

26. Логика друштвеног система је значајна за разумијевање институционализоване својине и њене институционализујуће улоге на посебан начин у односу на власништво.

21. Власништво је могуће остварити и ван институционализованог својинског односа, што нема само негативни контекст.

22. Могућност стицања власништва и ван институционализованог својинског односа је извор динамике односа својине и власништва, израз креативности, мада се јавља и у негативном контексту (нерационалности, неправедности, монопола).

23. Редуцирањем претпоставки својине на власништво, неоправдано производимо монополске власнике (државног министра од службеника производимо у власника министарства) који заједницу користе као своје власништво.

24. Релативна аутономност власништва у односу на својину извор је динамизма друштва и креативности човјека.

25. На релативној аутономности и разлици власништва и својине, развијали су се и једно и друго, власништво и својина.

26. Логика друштвеног система је значајна за разумијевање власништва и његове институционализујуће улоге на посебан начин у односу на својину.

27. Институционализација својине је различит процес од процеса институционализације власништва.

28. Институционализујућа улога својине је различита од оне коју има власништво.

29. Својина је основа детерминизма појединца и заједнице на различит начин од детерминизма власништва.

30. Онтолошка цјеловитост својине се не може редуковати на власнички реалитет, јер се не поклапају јавни и приватни интереси, већ су некад и супротстављени.

31. Својина као институционализујућа категорија различита је од власништва, како у односу на појединца тако и у односу на друштво.

32. Логичка веза циља стицања, посједовања и располагања добрима у својини и власништву постоји, али и значајне посебности.

33. Структура интереса у својини је различита од структура интереса у власништву.

34. Комбинација глобалног, ендогеног, егзогеног и интегралног различита је у својини и власништву.

27. Институционализација власништва различит је процес од процеса институционализације својине.

28. Институционализујућа улога власништва је различита од оне коју има својина.

29. Власништво је основа детерминизма појединца и заједнице на различит начин од детерминизма својине.

30. Онтолошка двојност власништва се испољава у директној и нужној повезаности заштите приватног интереса са бригом за јавни интерес.

31. Власништво као институционализујућа категорија различита је од својине, како у односу на појединца тако и у односу на друштво.

32. Логичка веза циља стицања, посједовања и располагања добрима у власништву и својини постоји, али и значајне посебности.

33. Структура интереса у власништву је различита од структуре интереса у својини.

34. Комбинација глобалног, ендогеног, егзогеног и интегралног различита је у власништву и својини.

35. Предузетништво и мотив постигнућа добија различите аспекте у својини у односу на власништво.

36. Економски: својина укупност производних односа (друштвена предметност институционализованих производних односа).

37. Правно: својина скуп максималних овлашћења у погледу материјалних и духовних вриједности.

38. Социолошки приступ у разумијевању својине узима у обзир и „нормативну чињеницу” која није иста у вези својине и власништва.

39. Субјекатска и предметна цјелина друштвених односа присвајања, посједовања, располагања и размјене материјалних и духовних добара у једном друштву на може се дефинисати само својином.

40. Доба модерности у виду динамизма, рефлексивности, просторно-временског раздвајања, искорењивања и поновног укореења различито се испољава у својини и власништву.

41. Трансдржавни феномени различито се одражавају на својину и на власништво.

35. Предузетништво и мотив постигнућа добија различите аспекте у власништву у односу на својину.

36. Економски: власништво производни однос конкретних субјеката у вези са конкретним предметима присвајања, расподјеле и размјене.

37. Правно: власништво субјективно право присвајања, располагања и размјене предмета власн.

38. Социолошки приступ у разумијевању власништва узима у обзир и „нормативну чињеницу” која није иста у вези власништва и својине.

39. Субјекатска и предметна цјелина друштвених односа присвајања, посједовања, располагања и размјене материјалних и духовних добара у једном друштву не може се дефинисати само власништвом.

40. Доба модерности у виду динамизма, рефлексивности, просторно-временског раздвајања, искорењивања и поновног укореења различито се испољава у власништву и својини.

41. Трансдржавни феномени различито се одражавају на власништво и на својину.

42. Поистовјеђивање својине и власништва значи признање одређеног субјекта за власника прије него што он то власништво оствари на одређени начин.

43. Поистовјеђивање својине и власништва значи негирање реалитета друштвене предметности својинског односа присвајања, посједовања, расподјеле и размјене као кључног и аутономног елемента друштвене структуре.

44. Социјалистичка својина (државна, друштвена) управо је контрадикторна и недјелатна, што а ргіогі инаугурише власника (државу или друштво) и ако јој је циљ да се својина искључи као основ присвајања.

45. Поистовјеђивањем својине и власништва негира се аутономија јавног интереса, на једној, и приватног интереса, на другој страни.

46. Поистовјеђивањем својине и власништва драстично слаби динамика друштва и његова креативност заснована на аутономији својине и власништва и нужности њиховог реципрочног утицаја.

47. Поистовјеђивање својине и власништва онемогућава еманципацију посебности својинске

42. Поистовјеђивање својине и власништва значи признање одређеног субјекта за власника прије него што он то власништво оствари на одређени начин.

43. Поистовјеђивање својине и власништва представља негирање аутономног остваривања чисте властитости конкретних субјеката у одређеној заједници, то јест власништва над добрима материјалне и духовне природе.

44. Социјалистичка својина (државна, друштвена) управо је контрадикторна и недјелатна, што а ргіогі инаугурише власника (државу или друштво) и ако јој је циљ да се својина искључи као основ присвајања.

45. Поистовјеђивањем својине и власништва негира се аутономија јавног интереса, на једној, и приватног интереса, на другој страни.

46. Поистовјеђивањем својине и власништва драстично слаби динамика друштва, креативност друштва и појединаца, заснована на аутономији својине и власништва и нужности њиховог реципрочног утицаја.

47. Поистовјеђивање својине и власништва онемогућава еманципацију посебности својинске

и власничке свијести као битних момената структуре друштвене свијести.

48. Поистовјеђивање својине и власништва онемогућава природни процес еманципације својинског и власничког сензибилитета грађана једног друштва.

49. Поистовјеђивање својине и власништва онемогућава посматрање човјека и друштва као два међузависна тоталитета.

50. Поистовјеђивање својине и власништва онемогућава концепт „активног друштва” у којем је грађанин истовремено испод и изнад система.

и власничке свијести као битних момената структуре друштвене свијести.

48. Поистовјеђивање својине и власништва онемогућава природни процес еманципације својинског и власничког сензибилитета грађана једног друштва.

49. Поистовјеђивање својине и власништва онемогућава посматрање човјека и друштва као два међузависна тоталитета.

50. Поистовјеђивање својине и власништва онемогућава концепт „активног друштва” у којем је грађанин истовремено испод и изнад система.

3. ПОСТСОЦИЈАЛИСТИЧКА ТРАНСФОРМАЦИЈА У КОНТЕКСТУ РЕЛАЦИЈЕ СВОЈИНА – ВЛАСНИШТВО (50 ПИТАЊА ПОСТСОЦИЈАЛИЗМУ)

Многа питања из овог домена, научно и практично значајна, можемо поставити. Овом приликом издвајамо следећа:

1. Како се приступило трансформацији социјалистичке (државне и друштвене) својине, то јест на којем Принципу је заснован тај Нови почетак?

2. Зашто је дошло до очигледне нерационалности у трансформацији социјалистичке својине и укупних ресурса са којима је друштво располагало (средства, објекти, хаотична (мало је рећи непланска), организација дјелатности и др.?)

3. Зашто је дошло до политичког монопола над економијом, можда још драстичнијег него у социјализму?

4. Зашто тржиште добија форму хаоса, а не организоване и рационалне привреде, односно зашто тржиште није базирано на слободи као прокламованом циљу трансформације?

5. Који су узроци повећане незапослености, и то прије свега технолошких вишкова из материјалне производње, и ако је социјализам познат по нагомиланој администрацији?

6. Зашто трансформација стартује са плурализмом својине?

7. Зашто је приватно власништво пошло нерационалним путем, и са становишта појединца и са становишта друштва?

8. Социјалистичкој својини се задржава мјесто у плурализму својине и ако је она „оптужена” за све недаће друштва?

9. Колико се у моделирању трансформације уважава сазнање о неоснованости подухвата социјалистичког система да социјалистичком својином (посебно друштвеном) избрише разлике између својине и власништва, да својином обухвати и власништво, што је супротно природи човјека и друштва?

10. Колико се апсолутизацијом приватног власништва у моделирању трансформације не уважава чињеница да се власнишвом не може обухватити категоријална цјеловитост својине, чиме се производе негативне последице за појединца и друштво?

11. Које све проблеме у процесу трансформације производи поистовјеђивање својине и власништва?

12. Који тип детерминизма у процесу трансформације производи својина, а који власништво?

13. Облици „нормативне чињенице” у процесу трансформације у односу на својину и у односу на власништво?

14. Колико се у моделирању трансформације уважава онтолошка двојност власништва: заштита приватних власничких права уз истовремену бригу за јавни интерес?

15. Колико се уважавањем онтолошке двојности власништва у моделу трансформације успоставља фундаментална комбинација легалности и ефикасности у цјеловитости својинског друштвеног односа?

16. Колико се у моделу трансформације успоставља логичка веза својине и власништва кроз циљ стицања, посједовања, управљања добрима, али и посебности својине и власништва?

17. Како је у моделу трансформације дефинисана субјекатска и предметна одређеност својине, а како власништва?

18. Како се третира сусрет страсти и интереса у својинској схеми постсоцијализма?

19. Како се третира сусрет страсти и интереса у власничкој структури постсоцијализма?

20. Понашање нових власника с обзиром на структуру страсти и интереса у процесу трансформације?

21. Да ли је модел трансформације усмјерен на отклањање деструктивности страсти и недјелотворности разума?

22. Какав је одговор на централно питање трансформације постсоцијалистичких друштава у погледу конституисања својинске структуре и њој одговарајуће институционалне и политичке надградње која ће екстрахирати власничку структуру са иманентном предузетничком иницијативом и мотивом постигнућа свих њених носилаца?

23. Проблем екстрапрофита у свим постсоцијалистичким земљама резултат је управо недефинисаних релација својине и власништва у Моделу трансформације?

24. Да ли је Модел постсоцијалистичке трансформације тако постављен да појединци у споју есенције и егзистенције сублимирају своју природу и ефектуирају је као чисту властитост?

25. Да ли својинска и власничка структура постсоцијализма производи дух трговине који за собом повлачи: скромност, штедљивост, умјереност, радишност, разборитост, спокој, ред и законитост?

26. Да ли својинска и власничка структура постсоцијализма производи богатства која немају негативне посљедице, јер је познато да се демократија може одржати само у друштву у којем „богатство није преобилно и сувише неједнако расподијељено“?

27. Да ли концепт својинске и власничке структуре постсоцијалистичког друштва има за посљедицу: да се човјек редукује на хомо-приватуса који запоставља јавни интерес, а тиме „заборавља“ своје друштвено биће; да се сва креатвност и смисаоност човјека редукује на приватни интерес везан за материјално благостање?

28. Да ли се у својинском и власничком концепту постсоцијализма претпоставља таква структура интереса која обезбјеђује предвидљивост и постојаност у понашању људи, институција и предузећа?

29. Како се у Моделу трансформације постсоцијалистичког друштва дефинише јавни, а како приватни интерес?

30. Каква је, и да ли је, настала трансформација интереса: 1) од оног какав је значај и значење овај појам имао у социјализму; 2) у онај какав одговара Новом друштву; 3) да ли су својина и власништво у Моделу трансформације постављени у институционализованом и институционализујућој форми какав одговара Новом друштву?

31. Шта је у Моделу трансформације постсоцијалистичког друштва, посебно својине и власништва, постављено да људе усмјера-

ва у правцу себичности, а шта у смјеру друштвености? Какав је однос у овом процесу успостављен између страсти и интереса?

32. Шта се десило „глупостима” деспотизма из времена социјализма: да ли су нестале или се одржавају у истом или измијењеном виду?

33. Да ли се процес постсоцијализма темељи на реалитету посебно јавног, а посебно приватног интереса, као основе модерне заједнице грађана?

34. Какву есенцијалност производи трансформација постсоцијалистичких друштава у погледу благотворности страсти (Ово питање треба разматрати посебно са становишта својине као општег друштвеног односа присвајања, посједовања и расподјеле материјалних и духовних вриједности, а посебно са становишта власништва која се односи на чисту властитост конкретних субјеката и њихову власт у располагању одређеним предметима власништва)?

35. Каква је створена могућност функционисања радне способности, креативних снага друштва уопште, у процесу трансформације у односу на социјализам?

36. Каква је судбина задесила раднике; шта се збило са радницима из материјалне производње, а шта са упосленима у другим секторима (Гдје се ко нашао са становишта својине, а гдје са становишта власништва)?

37. Колико су својина и власништво у Моделу трансформације засновани на привципу слободе која подразумеива креативност на свим нивоима и у свим областима друштвеног живота и рада?

38. Да ли трансформација значи развој саме потребе за слободом и њене структуре као позитивног модуса живота, што се не може свести на потребу за ослобађањем од претходног социјалистичког система?

39. Да ли је потреба за слободом у Моделу трансформације дефинисана као ослобађање од свих – позитивних и негативних – компоненти социјалистичког система?

40. До којег нивоа конкретности и специфичности је афирмисана потреба за слободом у Моделу трансформације црногорског друштва (какво је мјесто ендогеним, а какво егзогеним факторима)?

41. Каква је структура актера друштвене сцене (у смислу подјеле на: оне којима је власт ради власти примарна потреба; оне чија потреба не превазилази „негативну природу” постојећег” – ослобођавање од сиромаштва); оне које карактерише креативност у смислу стварања нових вриједности на свим нивоима и у свим областима)?

42. Да ли досадашњу фазу трансформације – посебно у Црној Гори – више карактерише захтјев за промјеном, него стање у којем имамо конституисану потребу за промјеном на принципу слободе?

43. Да ли у досадашњој фази трансформације долази до редуковања слободе на нужност, то јест до тога да исчезава идеја слободе, а на њено мјесто долази категорија нужности (сусрет есенције и егзистенције који се испољава као нужност, а не као слобода; сусрет у којем долази до замјене мјеста циља и средстава)?

44. Колико су друштвене науке, посебно социологија, указивале на опасност редуковања слободе на нужност, с обзиром на противречности Модела трансформације?

45. Какав је карактер успостављеног односа моћи и слободе у процесу постсоцијалистичке трансформације друштва?

46. Процес трансформације постсоцијалистичких друштава са становишта: 1) корелације између слободног дјеловања појединаца које је кључно за прогресивни развој друштва и друштвеног оквира као могућности испољавања и функционисања способности чланова друштва, институција и организација; 2) корелације између разних врста слобода (рецимо политичких и економских) која има узрочни и практични карактер?

47. Да ли се слобода у процесу трансформације третира као социјална обавеза?

48. Какве су социјалне могућности образовног система, запослености, здравства, економске и политичке партиципације појединаца у друштву постсоцијалистичке трансформације са становишта њихових слобода и способности истовремено?

49. Да ли се у постсоцијализму грађани налазе у „змајевим кочијама” којима не могу да одреде ни смјер, ни брзину?

50. Шта постсоцијалистичке земље могу учинити на бази властитих снага?

4. СОЦИОЛОШКИ ПОГЛЕД НА АГЕНДУ ЕКОНОМСКИХ РЕФОРМИ ЗА ЦРНУ ГОРУ (2003) С ОБЗИРОМ НА РЕЛАЦИЈУ СВОЈИНА – ВЛАСНИШТВО

У Агенди се с правом на прво мјесто поставља „дефинисање *предузетништва* као кључног покретача будућег економског раста”. С обзиром на то да се овдје ради о Агенди економских реформи феномен *предузетништва* се артикулише на нивоу реформи

пословног окружења које захвата, како се истиче у Агенди, законско окружење, регулаторно окружење и процес издавања дозвола за рад. Циљ је да се пословно окружење учини „лакшим, бржим и јефтинијим за отпочињање пословања, његово вођење и раст”.

Социолошки приступ уважава све ове елементе, али има у виду шири контекст, полазећи од тога да је предузетништво унутрашња логика тржишне привреде која се може ефектуирати у демократском друштву (Вукићевић, 1995, 12). То значи, да предузетништво морамо разумијевати и тумачити на основу цјелокупне нормативне структуре једног друштва, посебно система и карактера својинских односа присвајања, посједовања, расподјеле и размјене, али и на основу „нормативне чињенице” која значи понашање појединаца, институција и организација у вези са том нормативном структуром. Ефектуирање логике тржишне привреде нестварно је без фактора спремности и способности становништва једне земље да подржи демократске и предузетничке промјене. На основу ова два момента, кохерентног система својинских односа присвајања, посједовања, расподјеле и размјене и карактера спремности и способности становништва одређене земље да подржи демократске и предузетничке промјене, екстрахира се власничка структура у којој су предузетници само један чинилац предузетништва.

Предузетништву одговарају еволутивне промјене, прије свега у економској и политичкој сфери, које се потврђују властитим искуством, што значи да је постсоцијализам са стартом „антибиروقратском револуцијом” у својој основи неповољан за развој предузетништва. Наравно, Црна Гора у томе није никакав изузетак, али се мора озбиљно рачунати са том чињеницом у пројекцији развоја предузетништва и мотива постигнућа.

У Агенди се веома јасно инсистира на комбинацији поузданог и ефикасног законског оквира и поштовања власничких права. Ову комбинацију можемо научно и практично утемељити једино на двојству својине и власништва, при чему законски оквир треба да се односи на институционализоване својинске односе присвајања, посједовања, расподјеле и размјене, а власништво на конкретне субјекте и њихово стицање и располагање добрима материјалне и духовне природе. У тој комбинацији се може испољавати цјелина мотивационог система предузетништва која обухвата јавни друштвени и приватни интерес истовремено. У тој комбинацији једино може доћи до реципрочног утицаја својине и власништва на прогреси-

ван развој друштва и његових чланова истовремено. Тиме се може потврдити теза да треба изнаћи онај облик својине који ће дати добродољивог грађанина, рекао бих добродољивог власника.

Недостатак ове комбинације је битан узрок очигледне хаотичности постсоцијализма у којој приватизација даје резултате, углавном, супротне логици приватног власништва. Тако се од Агенде очекује да ће „помоћи да се смањи нарасла радна снага у државном сектору”. Постсоцијалистичка Црна Гора је, значи, превазишла социјалистичку Црну Гору у погледу нагомилавања администрације. Процес нагомилавања администрације непрестано је пратио процес отпуштања огромног броја радника из материјалне производње у виду технолошких вишкова и слично.

Циљ Агенде је „да сиву економију преведе у формални сектор”, односно да „допринесе да се на формалном тржишту створе услови за *природни* (подвукао С. В.) прелазак из сиве економије у формални сектор”.

Очигледно, ради се о стварању услова за развој предузетничког духа у контексту глобалног концепта друштва, а то значи својинског односа као друштвеног односа присвајања, посједовања, располагања и размјене у којем нико још није власник, а сви су само потенцијални власници. Ради се о поштовању *аутономије и реалитета друштва*, уз истовремено поштовање *аутономије и реалитета појединца*. То је истински услов да се обезбиједи „природни прелазак из сиве економије у формални сектор”, јер се овдје сигурно не мисли на неку биолошку, хемијску или физичку природу, већ на друштвену природу човјека и његове заједнице. А та природа се испољава у јасној аутономији својине и власништва, наравно и њиховој нужној вези.

У овом контексту сам појам „сиве економије” добија шире значење, а иза њеног „природног” преласка у формални сектор не стоји само економија.

Сива економија је, у ширем значењу које се овдје подразумева, када предузећа поред своје основне дјелатности преузимају основну дјелатност других предузећа, и тиме угрожавају опстанак тих предузећа, али и своју основну дјелатност. Сива економија је кад предузећа из, на примјер, металског комплекса непрестано тргују за своје раднике сланину, шећер, уље, бицикла, телевизоре, кад својим радницима дијеле потврде са којима морају трговати у одређеним продавницама уз знатно веће цијене, када приватници добија-

ју послове на бази везе са политичарима, директорима државног сектора и ако се томе даде законска форма, и слично. Све је то сива економија, знатно опаснија и са знатно тежим посљедицама по друштво и грађане од тротоарске и сличне трговине ван формалног сектора. У овој сивој економији настаје непринципијелни спој економије и политике у којем контролори законског оквира срачунато допуштају његово драстично нарушавање. *Одиграва се овдје спој економских и политичких слобода на бази политичког монопола, а не на бази слободе тржишта, оправдава се социјалном бригом, а у суштини је апологија владајуће политике.*

За нашу расправу је овдје битно констатовати постојање очигледног двојстава: *својине* као институционализованог друштвеног односа присвајања, посједовања, располагања и размјене и *власништва* које се у друштву остварује у складу са институционаленим својинским односом, али и у разним видовима ван тог односа.

У Агенди се конкуренција и конкурентност проглашавају за централне теме, па се у вези са тим констатује: „Престанком субвенционирања предузећа у државном власништву повећаће се притисак конкуренције и избјећи ће се ефекат „истискивања” којим се приватна предузећа присиљавају да се такмиче са предузећима која имају помоћ из ресурса државног сектора”.

Да ли имамо успостављену политичку структуру у Црној Гори на коју можемо ослонити једну овакву претпоставку, поготово, ако имамо искуство досадашњег тока постсоцијалистичке трансформације да је утицај политичке структуре био много већи од утицаја економије?

Политичка структура се у овом погледу мора разумијевати са становишта афирмације рационалности, смислености, квалитета, узамјамности и солидарности, те степена организованости и ангажованости свих грађана у смјеру остваривања приватног и јавног интереса. То је политичка структура која има чисто грађанску основу, која избјегава све што дијели и агресивно промовише било које посебне интересе – партијске, етничке, вјерске, ускогрупне и слично. То ни у ком случају не значи неутралност, друштвено политичку неангажованост, опредељивање за поједине програме политичких партија или поједине вриједности из програма одређених партија. Ради се о широко схваћеној политичкој структури која представља реалну основу за развој здраве конкуренције и конкурентности у друштву.

Истраживања убједљиво показују да ми у Црној Гори немамо формирану политичку структуру која може представљати реалну

основу за дату претпоставку о „престанку субвенционирања предузећа у државном власништву”. Не само то, истраживања показују да је и приватни сектор под снажним утицајем политичких структура (Значајно заступљен став анкетираних: „Само они приватници који су блиски са власти су носиоци корупције”).

Неповољне оцјене дјеловању политичке структуре дају: млади, анкетирани из привреде, приватници, незапослени, чланови владајућих и опозиционих партија, као и грађани који не припадају ни једној партији. У слободним одговорима нарочито су заступљене следеће оцјене: недовољна брига о грађанима; недовољан степен демократичности, ефикасности и одговорности у раду; јако присуство политиканства на рачун бриге о егзистенцијалним питањима грађана; корупција, мито, непотизам, ауторитарност; лоша кадровска политика; кампањски рад – активност само пред изборе. (Вукићевић, 2002)

Све ове ставове можемо узимати са резервом са овог или оног становишта, али не можемо негирати очигледну чињеницу да имамо ситуацију у којој се политички монопол веома ефикасно и непрестано конвертује у економски. Ова корелација политичке структуре и економске моћи је један, али сасвим довољан, индикатор за скептицизам у погледу развоја здраве конкуренције и конкурентности како предвиђа Агенда економских реформи за Црну Гору. У Агенди се констатује да ни до сада „није дошло до потпуне имплементације нових законских рјешења”. Проблем је управо у томе што немамо свестрана и темељна изучавања узрока због којих се не постиже пројектовани циљ.

Не ради се само о законским рјешењима него и о другим плановима и програмима који се обилато понуде грађанима, али се брзо забораве и од понуђача и од грађана без процјене одговорности политичке елите за нереализоване планове и програме. Тако привредно-економски програми често одиграју само политичку улогу, остају у политичкој структури друштва, не доспијевајући у привредно-економску структуру којој су били намијењени. Веза политике и економије се одржава, али у неким тајанственим релацијама, латентним везама, а не на рационалној и смисленој вези приватног и јавног интереса. Резултат такве везе јесте двотрећинско присуство старе номенклатуре у новој, што је највећи ниво тог присуства од свих постсоцијалистичких земаља. Политичка и економска конкуренција су на приличној удаљености. На економском плану огроман број незапослених, сиромашних, уски круг богатих све богати-

ји, а политичка конкуренција се углавном одвија на другом колосијеку: питање државе, нације, самосталности или заједништва са Србијом. Државна структура и даље држи у својим рукама цјелину економије, умјесто да у рукама државе буде институционализација својинских односа присвајања, посједовања, расподјеле и размјене који ће омогућавати аутономно екстрахирање власништва и реалне економије на бази оствареног власништва.

Проблем запослености има фундаментални значај за свако друштво, и то не само у смислу економске ефикасности, већ прије свага развоја способности људи и обезбјеђивања могућности њиховог функционисања и на тој основи задобијања достојанственог мјеста у друштву. Међутим, парцијална рјешења, као што је, на примјер, смањење доприноса на запослене у приватном сектору, морају се сагледавати у контексту функционисања цјелокупне структуре друштва. Да ли је то само краткорочна мјера (политички мотивисана) која ће имати и такав резултат? Да ли је то утемељена мјера која ће бити примјењивана на дужи рок у политици запошљавања? Какве посљедице ће та мјера имати на друге системе: образовања; здравстава; социјалног и пензионог осигурања; културе; екологије и др.? Какво је дејство ове мјере на цјелокупан систем и својинске односе присвајања расподјеле и размјене? Да ли се овдје ради само о форми, јер се овим не смањује број незапослених суштински, јер се ради о већ запосленим људима и њиховом укључивању у законске оквире? Поред тога, сигурност запослења у ситуацији испољеног степена бирократизације друштва не може бити на задовољавајућем нивоу достојанства запослених.

Агенда економских реформи се дефинише као „свеобухватан четворогодишњи план који усваја Влада Републике Црне Горе „са циљем, између осталог, да „постигне максимизацију црногорских потенцијала у областима гдје постоје предности” те „заштиту животне средине”.

У Агенди се истиче да у пољопривреди постоје ресурси „изнад расположивих површина већине европских земаља” уз тврдњу да постоји „велико интересовање младих предузетника” за пољопривреду.

Овдје се заиста поставља централно питање постсоцијалистичке трансформације: *искоришћеност властитих потенцијала – људи, средстава, природе, али у смислу темељно постављеног глобалног пројекта организације друштва који омогућава њихово најбоље и најпрогресивније функционисање.*

Међутим, мјере дате у Агенди су јако редуковане. „С обзиром да је пољопривреда област са огромним неискоришћеним потенцијалима, задатак је Владе да изнађе квалитетне изворе финансијских средстава за кредитирање бројних предузетничких идеја и бизнис планова у пољопривреди”. Овако парцијализоване приступе враћања „живота селу” имамо и у другим развојним документима Црне Горе: Правци развоја Црне Горе еколошке државе; Зелена стратегија Црне Горе и другим, са констатацијом да „први и најважнији услов је да постоји економски мотив”.

Не може се спорити значај економског фактора у развоју друштва, пољопривреде и села, али теорија и пракса показују да без разумијевања ширих друштвених услова и околности, економски програми не дају очекиване резултате. То управо потврђује ситуација са нашим селом у постсоцијалистичкој трансформацији. Парцијалне мјере, неутемељена приватизација враћањем земље бившим власницима, често дају супротне резултате од жељених.

Развој пољопривреде и села у Црној Гори мора се темељити на Новом типу села који ће полазити од непобитне и суштинске чињенице да је *потреба развоја села прије свега потреба савременог и прогресивног развоја Црне Горе, а не само потреба села и сељака* (Вукићевић, 2003а). Еволутивним развојем Новог типа села формирала би се мулти димензионална структура села, по хоризонтали и по вертикали, способна и заинтересована да учини село „оазом високог квалитета живота”. Тек такво село ће бити способно да буде за развој других области: запошљавања, туризма, пољопривреде у цјелини. Садашње оцјене да постоји „велико интересовање младих предузетника” за пољопривреду немају реалности и трајнији значај.

У Агенди се констатује да за сектор туризма недостају: финансијске инвестиције, тржишно орјентисан приступ, разноврсност производа, довољно велики смјештајни капацитети, довољно квалификовано особље, те инфраструктура која добро функционише.

Све назначене елементе морамо посматрати у контексту туризма као друштвеног феномена и потребе туриста као друштвених бића и њиховог групног понашања.

Према томе, цјелину туризма можемо сагледати кроз:

– све субјекте (њихове потребе и интересе) који на директан или индиректан начин учествују у радној, органозационој, образовно-научној активности у области туризма;

– све институције друштва које се баве проблемима туризма;

- друштвену организаију туристичке дјелатности;
- проблеме квалитета живота и заштите стандарда са становишта туризма;
- професионалне аспекте и проблеме професионализације и бирократизације у туризму;
- карактер друштвених односа у туризму;
- јавно мњење у вези са туристичком дјелатности. (Вукићевић, 2003б)

Овако цјеловит приступ туризму као друштвеном феномену може рачунати на остваривање основног циља туристичке политике у погледу *усклађивања и реализовања заједничких интереса свих учесника туристичке дјелатности*, што треба да резултира развојем туризма у оквиру друштвено-економског развоја одређене земље. Тако се туристичка политика укључује у општу и економску политику одређене земље као њен саставни дио и успоставља неопходну сарадњу са појединим доменима социјалне, културне, урбанистичке и руралне, здравствене, образовне, демографске и државне политике уопште.

Заштита животне средине се поставља као значајан циљ Агенде економских реформи за Црну Гору. Реалност остварења овог циља мора се сагледати у контексту наше тешке привредно-економске ситуације, веома неповољне социјалне ситуације и израженог сиромаштва, спољњег притиска и посебно тенденција присилног раста које имају глобални карактер снажно се испољавајући у развијеним и неразвијеним земљама, ограничавајући еманципацију еколошке свијести. Наше истраживање на тему Идеал и стварност екоменаџмента егзактно показује високи степен одсуства еколошке свијести у менаџерској свијести. (Вукићевић, 1995)

Очигледно је да се Агенда базира на економским факторима, и она је, вјероватно, са становишта економије кохерентна.

И ако је Агенда дефинисана као „Агенда економских реформи за Црну Гору” не смије се запоставити *кардинална чињеница да се економски фактори и економско понашање не могу редуковати на економске садржаје, јер су они посљедица много сложеније друштвене збиље него што је сама економија, и да економске реформе производе многе изванеконomsке посљедице изванредно значајне за друштво и живот људи.*

Добро је што се у Агенди указује на потребу едукације јавности о економским реформама ставом: „За одрживе реформе потребна

је подршка и ангажовање грађана Црне Горе”. Међутим, у Агенди се ангажовање грађана усмјерава на економске факторе, а економске реформе се увијек испостављају као друштвене реформе, па их је цјеловито могуће разумијевати, тумачити и објаснити једино у том контексту. Значај овог аспекта економске реформе као друштвене реформе захваћен је ставом: „Способност да се подигне свијест, створи разумијевање, прихватање и учешће, тим редом, представљају елементе о учествовању друштва у реформским процесима”.

Дивно је ово речено, али се ово не може реализовати на основу економских претпоставки на којима се темељи Агенда. За подизање свијести, разумијевање, прихватање и учешће грађана у прогресивном остваривању пројектованих економских реформи у Агенди неопходно је много више реалних претпоставки, почев од темељних принципа глобалне организације друштва до егзактно испитаног и утврђеног читавог комплекса ванекономских детерминанти друштвеног развика. Наравно, све то у корелацији са економским елементима. Без ове везе, и овог контекста, економски показатељи губе квалитативну детерминираност, и тиме не могу бити основа ни за озбиљну економску анализу и предвиђање, поготово не за креирање политике друштвеног развоја.

Релевантна истраживања су егзактно указала на ауторитарни карактер политичке културе народа у Црној Гори (у смислу некритичког прихватања лидера, нарочито од нижих слојева) што јако успорава еманципацију демократске свијести и сензибилитета.

Мора се овдје констатовати још једна изузетно битна чињеница да немамо озбиљно испитано које структуре становништва и у којем степену стварно подржавају демократске и предузетничке промјене у Црној Гори. Веома су реалне претпоставке да у том смислу немамо формирану критичну масу, што није проблем само Црне Горе него и других постсоцијалистичких земаља. Како објаснити ову апсурдну ситуацију у којој политичка елита која би се досљедно држала демократских и предузетничких реформи не би имала подршку већине становништва, а то значи, свјесно би радила на плану губљења власти. Агенда као кохерентан план економских реформи мора се посматрати и са тог становишта. Није у питању само економски одрживи развој, већ и демократски одрживи развој. Без демократски одрживог развоја нема ни економски одрживог развоја на дужи рок. Ако економске претпоставке Агенде битно релативизује друштвена стварност која стоји иза њих, доводи се у питање

и њена економска ефикасност. Овдје се не доводи у питање аутономија економије и затвореност њене структуре, а тиме ни легитимност економске науке да разумијева, тумачи и објашњава економију. У питању је социолошки ниво разумијевања који економију посматра као отворену структуру у њеном квалитативном посредовању са цјелином друштвене стварности у којем се обogaђује и економија и друштвена стварност. Захватају се битне претпоставке друштвеног контекста које трансцендирају економију, али су нужне за остварење и економских реформи и њихово сублимирање у процесу друштвених реформи.

Присутна је и политичка апатија са повећаним интезитетом, што евидентно показује све мањи број грађана који излазе на изборе. То ствара празан простор који је погодан за популистичке идеологије, а не за реализацију Агенде економских реформи на бази предузетништва, здраве конкуренције, принципа квалитета, јер много је губитника у досадашњем процесу трансформације у Црној Гори.

Колико је Синдикат Црне Горе у праву у негативној оцјени Агенде посебно је питање, али јавно изнијети став је сам за себе објективна чињеница која може битно утицати на умиривање, или не, друштвених конфликта, а тиме и на реализацију Агенде. У том смислу и у самој Агенди имамо добро упозорење да садашњу ситуацију карактерише низак квалитет података расположивих ресурсних институција. Али, треба признати да ни Агенда не може остварити претенциозан холистички приступ својим усмјерењем на економски обухват који досеже само ниво економских реформи. Холистички приступ мора имати у виду да су економске и друштвене реформе, и ако толико повезане да се не могу разумијевати једне без других, ипак двије ствари, аутономне и специфичне, да друштвене реформе такође морамо заснивати на егзактним научним верификацијама у домену одговарјућих друштвених наука и њиховој интердисциплинарној сарадњи. Бојим се да Агенда без оваквог интердисциплинарног приступа остаје на циљевима који далеко трансцендирају економију, а тиме и њену моћ да их оствари.

Социолошки поглед на Агенду економских реформи за Црну Гору је и имао само ту претензију, да укаже на ову опасност.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арматја, Сен (2002) *Развој као слобода*, Београд, „Филип Вишњић”.
2. Хиршман, Алберт (1999) *Страсти и интереси*, Београд, „Филип Вишњић”.
3. Лазић, Младен пр. (2000) *Рачји ход*, Београд, „Филип Вишњић”.
4. Болчић, Силвано, Милић Анђелка (2002) *Србија крајем миленијума, разарање друштва, промјене и свакодневни живот*, Београд, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета Београд.
5. Лековић, Драгутин (1995) *Савремене револуције – својина и слобода*, Никшић, Луча бр. 1-2.
6. Шошкић, Бранислав (1995) *Друштвена својина и модели њене трансформације*, Никшић, Луча, бр. 1-2.
7. Вукићевић, Слободан (1990) *Нотопrivatus*, Никшић-Београд, УР и Научна књига
8. Вукићевић, Слободан (1998) *Симулирање промјене – трансформација социјализма*, Подгорица, Универзитет Црне Горе.
9. Вукићевић, Слободан (2003) *Црна Гора на прелазу миленијума*, Цетиње, Централна народна библиотека Републике Црне Горе „Ђурђе Црнојевић”.

Prof. dr Slobodan VUKIĆEVIĆ

THE TOPICALITY OF PROPERTY – OWNERSHIP RELATION IN THE PROCESS OF TRANSFORMATION IN MONTENEGRO

Summary

At first operacionalization of notional and categorial differences between property and ownership are carrying out. Based on a given operacionalization, fifty questions of property and ownership relation, important for the process of transformation of post-socialist societies are formed.

Operacionalization of property – ownership relation and questions made about transformation of post-socialist societies were model for critic analysis of „Agenda of economic reforms for Montenegro” by the Government of the Republic of Montenegro from sociological point of view.

